

פרקים ו-ז / ברוריה בן-דוד (וייס)

גולת הכותרת במפעלי הבנייה של שלמה היא בנייתו של בית המקדש, ולאחריה בנייתו של בית המלך. תחילת בניית המקדש בשנה הרביעית למלכות שלמה וגמר בנייתו בשנה ה-י"א למלכותו (ו' לז-לח), ואילו בנייתו של בית המלך נמשכה שלוש עשרה שנה לאחר מכן (ז א). מן הכתוב בפרק ט פס' י: "ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית ה' ואת בית המלך". אנו למדים שהתחיל בבניית בית המלך לאחר שסיים את בניית בית המקדש.

יסודו של מעשה המקדש במצווה שנאמרה בפתיחת פרשת המשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמ' כה ח), ונצטווה משה: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו" (שמ' כה ט). דברים שהם עיקר בבניין הבית ובכליו מפורטים בפרשת המשכן.

ע"י הקמת המקדש נתבסס מעמדה של ירושלים כעיר מלכות יהודית וייחודית. הקמת המקדש שיווה הילה של קדושה למלכות, והאצילה נצחיות גם לירושלים כעיר המלוכה ועיר הקודש.

"בית המקדש גבוה מכל א"י וא"י גבוהה מכל הארצות" (קיד' סט ע"א), ושניהם הם גם מרכז העולם וטבור הארץ.

עד ימי המלכים לא היה בישראל מקדש בנוי אבן. ארון הברית שכן בתוך "היריעה" באוהל מועד, ונדד ממקום למקום אחרי חורבן שילה עד שדוד העבירו לירושלים. ימי מלכותו של דוד לא התאימו לבניית המקדש, מכיוון שהייתה זו תקופה של מלחמות. "מפני המלחמה אשר סבבהו" (ה, יז). עם בוא תקופת השלום והיציבות במלכות שלמה הגיע השעה להקים מרכז דתי שיעמוד לעד. זמן לא רב לאחר שהפכה ירושלים לבירה הובא אליה ארון הברית (שמ"ב פרק ו), והונח היסוד להתקדשותה של ירושלים כמרכז דתי.

בפרקים ו – ז מתוארים בניין בית המקדש וארמון המלוכה.

מה הייתה מטרתו של שלמה בריכוז כמויות עצומות של חומרי בניין? למה שאף? שאיפתו הייתה לבנות לעמו מרכז דתי ותרבותי שיתנוסס לתפארה על הר המוריה המקודש בעיני העם. כה היו דברי שלמה לחירם: "והנני אומר לבנות בית לשם אלקי כאשר דיבר ה' אל דוד אבי" (ה, יט). שלמה מקיים את המפעל אשר דוד אביו עשה את ההכנות הנדרשות לבנייתו ונתן את לבו עליו (שמ"ב ח ז-יא; דה"א פרק כב; דה"א פרק כח). לדוד היו שתי מטרות: שלא יהיה משכן ה' פחות בתפארתו מבית המלך (שמ"ב ז ב;

דה"א יז א), שירושלים הבירה תהיה מקום קבע למשכן הארון, ויגדל כבודה בעיני העם לא רק כמרכז שלטון המלך, אלא גם כמרכז דתי ראשון במעלה.

מדוע נתקדש הר המוריה בעיני העם?

יש הסוברים שהאדם הראשון נברא מהאדמה שעליו המקדש עתיד היה להיבנות. אברהם עקד את יצחק בנו על הר המוריה (בר' כב). דוד קנה את ההר מארונה היבוסי ובנה עליו מזבח להקריב קורבן לה', כדי לעצור את המגפה שהפילה חללים רבים בישראל (שמ"ב כד).

כיצד היה בנוי בית המקדש?

כל הבית הצטיין בתפארתו. הבית עצמו היה בנוי אבני גזית יקרות שהיו מצופות מבפנים לוחות ארז "הכל ארז אין אבן נראה" (ו יח), ולוחות הארז היו מקושטים בפיתוחי מקלעות בכרובים, תמורות ופטורי ציצים, שהיו מצופים זהב. הכוונה לציורים ופיתוחים בעץ.

יש סוברים כי פקעים הם מיני פרחים או כפתורים. כלומר: פרחים שגביעיהם עדיין לא נפתחו. אחרים סבורים כי הכוונה לציורים בולטים. מן השם מקלעת נראה כי הציורים היו קלועים. פטורי ציצים הם כנראה פרחים פתוחים שנפתחו גביעיהם. לציורים אלה בקירות הבית יש דמיון ליריעות המשכן (הפנימיות) שהיו עשויים "כרבים מעשה חשב" (שמ' כו א).

"ויעש לבית חלוני שקפים אטמים" (ו, ד) סוג מיוחד של חלונות. צורתם שנויה במחלוקת. מתרגומו של יונתן דיבר הכתוב בחלונות פתוחים מבפנים ואטומים מבחוץ. חז"ל פירשו שקופים מלשון "משקוף", ופירש רש"י "שקופים" מבפנים - שהמשקופין על החלונות. צר שבחלון הוא מבפנים והרחב שבחלון כלפי חוץ. מקטינות מבפנים ומרחיבות מחוץ כדי להוציא אורה גדולה (ויק"ר לא ו). להודיעך שכולו אור ואין צריך לאורם (במ"ר טו א).

לפי תבניתו היה בהמ"ק מוארך ומורכב משלושה חלקים שווים ברוחבם. האולם, ההיכל והדביר הוא קודש הקדשים.

האולם-מבוא : כעין פרווזדור העובר על פני כל רוחב הבית בצדו המזרחי. נקרא בלשון חז"ל "בית השער". תפקידו היה לחצוץ בין הקודש והחול.

ההיכל

בהיכל עמדו כלי קודש אלה: מזבח עשוי עצי ארז מצופה זהב (מזבח הזהב) עמד לפני הכניסה לדביר (ז מח ; דה"ב ד יט).
מנורת הזהב, במשכן שנבנה במדבר הייתה רק מנורה אחת, ובבית המקדש עשה שלמה עשר מנורות, ושם אותן חמש מזרחית לכניסה לדביר וחמש מצפון (פס' מט).

שולחן הזהב שעליו ניתן לחם הפנים. לפי דה"ב ד ח שלמה עשה עשרה שולחנות חמישה מימין וחמישה משמאל.

הדביר הוא "קודש הקדשים": החלק האחורי של המקדש נועד לשמש משכן לארון הברית ולכרובים.

בדביר היו קבועים שני "כרובים" עשויים עץ זית ומצופים זהב שהיו סוככים על ארון הברית. שלמה העמידם בבית קודש הקדשים ומתחת לכנפיהם העמיד את ארון הברית שעשה בצלאל (דה"ב ה ז-ט). גובהם היה עשר אמות ואורך ארבע כנפיהם הפרושות עשרים אמות (שיעורה של אמה כ-68 ס"מ). הכתוב קרא לכרובים שעשה שלמה "מרכבה", כי הכרובים משמשים מעין מרכבה לה'. ככתוב: "וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח" (ש"ב כב יא). בפסוקים לא מפורש מה צורתם של הכרובים. לפי חז"ל היו הכרובים בדמות שני נערים שפניהם פנו זה אל זה. יש הסוברים שהיו זכר ונקבה. "בשעה שהיו ישראל עולין לרגל, מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה" (יומא דף נד).

לפי הגר"א מראה אדם עם כנפיים נקרא כרוב בכל מקום.

מה היה ההבדל בין הכרובים במקדש לכרובים במשכן?

שני הכרובים בדביר היו שונים בצורתם ובחומר שהיו עשויים משני הכרובים שהיו על הכפורת במשכן.

כרובי הכפורת נעשו מזהב טהור מקשה – הכרובים והכפורת נעשו מגוש אחד של זהב. אורכם ורוחבם היו כאורכו ורוחבו של הארון. אמתיים וחצי אורכה ואמה וחצי רוחבה, ופניהם איש אל אחיו (שמ' כה יז-כב; שמ' לז ו-ט). ואילו כרובי שלמה נעשו מעץ (עץ שמן), עץ שמן – עץ זית (תרגום יונתן). רד"ק סבר שהכוונה למין ממיני הארז שציפום זהב. אורך כנפי שניהם הגיע לעשרים אמות כאורכו ורוחבו של "הדביר" כולו. הם עמדו על רגליהם על הקרקע ופניהם לבית (דה"ב ג יג) וסוככו בכנפיהם על הארון ועל הכפורת ועל שני הכרובים שעשה בצלאל. תבנית כרובים אלה נתן דוד לשלמה עם שאר תבניות הבית וכליו (דה"א כח יח).

הכרובים שעל הכפורת שעל ארון העדות סמלו את מקום מושב השכינה, ומשום כך נקרא ה' "ישב הכרובים" (ש"א ד ד).

אבן השתייה: במרכז קודש הקדשים נמצאה אבן השתייה. זהו סלע ענק בולט מן הקרקע, אשר אורכו כשמונה עשר מ', רוחבו ארבעה עשר מ' וגובהו שני מ'. אבן השתייה נחשבת לאבן המקודשת ביותר על הר הבית והייתה קשורה בזיכרונות היסטוריים שונים ובמסורת של התגלויות השכינה.

אבן השתייה אבן היסוד במשנה : "כשניטל הארון אבן הייתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתייה הייתה נקראת. גבוהה מן הארץ ג' אצבעות" (יומא ה ב). על אבן זו עמד הארון והלוחות בקודש הקודשים, אולם בבית שני לא היה ארון והכוהן הקטיר את הקטרת על האבן. ר' יוסי (תוספתא יום הכיפורים פ"ג) מבאר את המילה "שתייה", שממנה נשתת העולם שנאמר "מציון מכלל יופי אלקים הופיע" (בבלי יומא נד). לפי האגדה הייתה עקדת יצחק על אבן זו. ויש הסוברים כי עליה ישן יעקב בלכתו מבית אביו לבית אל.

הבניין הצדדי- היציע : קירותיו היו מקבילים לקירות המקדש, והקיפו אותו מכל צדדיו פרט לצדו הקדמי.

היה בנוי שלוש קומות בעלות מידות רוחב שונות. בבניין הצדדי היו שמורים כלי המקדש המרובים ואוצרותיו.

את כלי הנחושת עשו בהדרכתו ובפיקוחו של אומן ששמו היה חירם, מקום מגוריו היה בצור ושם למד את מלאכת הנחושת. הוא היה בן אישה אלמנה משבט דן (דה"ב ב יג) ואביו משבט נפתלי. שלמה לא היה צריך להזמין חרשים נוספים מצור שיעבדו בהדרכתו של חירם, כי כמותם היו מצויים גם בארצו. בדה"א ד יד אנו מוצאים יישוב שלם שכל אנשיו היו חרשים. כנראה שכלי הזהב וכלי הנחושת נעשו בידי חרשים וצורפים שביהודה.

חצר בהמ"ק : במבוא ההיכל ובחזיתו ניצבו שני עמודי ענק מצוינים בפארם. הצטיינו לא רק בגבהם, אלא גם בכותרותיהם ובתבליטיהם המפוארים העשויים נחושת, עמודים אלה נקראו "יכין" ו"בעז". פירושים שונים הוצעו לשני השמות. "יכין" לשון הכנה "שיכון הבית לעולם" ו"בעז" לשון עוז. ייתן ה' בו עוז וקיום. ככתוב : "ה' עוז לעמו ייתן (רד"ק).

לפי המדרש (תדשא ב) יכין כנגד "כירח יכון עולם" (תה' פט לח), ובעז כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ובעוז, שנאמר "ישיש כגבור לרוץ ארח" (תה' יט ו). ייתכן שיכין רומז לכתוב בשירת הים : "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך" (שמ' טו יז), וקראו בעז כי המקדש הוא גאון עוזם של ישראל (ויק' כו יט ; יח' כד כא). אפשר ששני העמודים באים לסמל את שכינת ה' בישראל והשגחתו על ישראל בעמוד האש בלילה ובעמוד הענן ביום (שמ' יג כא). "תנו עז לאלקים על ישראל גאותו ועזו בשחקים" (תה' סח לה).

בחצר המקדש לפני האולם עמד המזבח הגדול והעיקרי עשוי נחושת ששימש להעלאת עולות וחלבי שלמים (דה"ב ח יב). גבהו היה עשר אמות, והיה בנוי קומה על גבי קומה בצורת מדרגות. הקומה

התחתונה הייתה מושקעת בקרקע ונקראה "חיק הארץ", מעליה היו שלוש קומות העליונה נקראה "הראל".

מקווה מים בשם "ים הנחושת", כעין ברכה עגולה שעמדה על שנים עשר פסלי בקר עשויים נחושת, כל שלושה מהם פונים לעבר אחד מרוחות השמים. המים אשר "בים הנחושת" שימשו לרחיצת ידיהם ורגליהם של הכוהנים בבואם לשרת בקודש.

שלמה סיפק מים לבית המקדש באמצעות תעלות שמשכו מים "מברכות שלמה" הנמצאות מזרם לבית לחם. בברכות אלה אגר שלמה מי מעינות וגשמים, כדי לכלכל במים את בהמ"ק במשך כל עונות השנה.

בית המלך : בית המלך הוקם סמוך לבית המקדש, מזרם לבית המקדש. סמיכות בית המלך למקדש אמורה הייתה להאציל חותם של בחירה אלוקית על הנהגת שלמה.

אחד האולמות החשובים בבית המלך נקרא "אולם הכסא", שם אחר "אולם המשפט", שהמלך היה שופט בו. בא לרמוז לעיקר תפקידו של המלך: "מלך במשפט יעמיד ארץ" (מש' כט ד).

"כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד" (תה' קכב ה). מציאות בית הדין העליון ובית המלכות הוסיפו חשיבות מיוחדת לירושלים.

בית יער הלבנון : בית המלכות כלל את "בית יער הלבנון" (ז ב). נקרא כך על שם שהיו בו ארבעה טורי עמודי ארזים. והיה דומה ליער (הגר"א). לפי תרגום יונתן מעין בית קיץ למלכים.

בית לבת פרעה: מפאת חשיבות הברית עם מצרים בנה שלמה בית מיוחד לבת פרעה. חז"ל גינו את מתן דריסת הרגל הזרה בעיר הקודש "אמרו: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי" (שבת נו). כלומר: חטא זה של שלמה שהכניס נכריה לבית המלוכה הכשיר גם את החורבן האחרון.

השמות לבהמ"ק הם : בית ה' (ג א), בית אלקים (דנ' א ב), היכל קודש (יונה ב ה), היכל ה' (מל"ב כד יג), מקדש (יח' מה ד). השם הרגיל במשנה (מע"ש ה ב) ובספרות הקשורה בה (תוס' ברכות ג טז ועוד) הוא בית המקדש. שם זה נמצא רק פעם אחת במקרא (דה"ב לו יז).

בניין בית-המקדש נמשך שבע שנים, עם סיום העבודה ערך שלמה בחג האסיף את חנוכת הבית ברוב פאר והדר.

ניבים

ממסד עד הטפחות (ז ט).

פירושו: מן היסוד עד הגג.

העמוד הימני (ז כא).

בהשאלה: עמוד התווך בחברה, הדמות המרכזית.